J. MÄNDMETS.

Juhisaare kiriku kellamees.

Neljas trükk.

Ploompuu raamatukaupluse kirjastus.

W. Ehrenpreis'i trükk, Tallinnas.

Juhisaare kiriku kellamees.

I.

Täna oli Pauluse kiriku konwent koos. Kes teda nüüd Pauluse kirikuks nimetas, sest see oli ainult pühakoja nimi, mis saksakeelsetes kiriku kirjades ülewal ja seisis, ka käärkambri ukse kohal. Tähendatud nimi oli sinna täkitud suurte mustade tähtedega laia siledasse kiwitahwlisse, tahwli all seisis weel „Jumala auks Anno 1 . . . ." Nime all oli weel publisalm, aga hoolimata müürsepad olid kiriku wiimse krohwimise ajal aasta- ja salminumbrid nii rumalasti lubjakorra alla matnud, et midagi wälja ei paistnud ja kellegil ei olnud siiamaale meele tulnud maha kraapida lubja korda.

Üksnes haritud inimesed, ja neid oli kõnes olewas koguduses üsna wähe, tundsid kiriku õiget nime. Igal pool hüüti teda aga Juhisaare kirikuks. Muidugi nimetati kiriku järele kogudust sama nimega.

Kust Pauluse kirik oli saanud niisuguse iselaadilise nime, ei teatud selgesti, olgugi, et seda seletati mitmet wiisi. Kõige kaugemasse minewikku wiis kiriku kohta käiw luulejutt, mida aga suur hulk koguduseliikmeid weel täna uskusid kindlana tõena. Jutt käis nõnda:

Wanal ajal katsuti Pauluse kirikut ehitada mitmesse kohta, kuid sellega ei saadud hakkama, sest pahad waimud laotasid silmapilkse ajaga öösel

selle maha, mis päewal ehitati. Siis tulnud kellegile järgmine hea nõu, kinnitatakse, et mehele seda unes öeldud: Pandagu must härg ja must hobune paari ja lastagu loomad minna oma tahtmist. Kus kohas nad seisma jääwad, seal on ehitamiseks sünnis paik.

Loomad läinud tasa edasi. Jõudnud wiimaks Käru järwe ääre ja kõndinud oma tahtmisel üsna järsu kalda ligidal. Äkitselt jooksnud jänes põõsast wälja. (Wanemad inimesed kinnitawad, et see sugugi jänes ei olnud.) Hobune ehmatanud, tahtnud jooksu panna. Keegi hüüdnud: „Juhi saarele!“ Sest muidu oleks loomad alla läinud järsust kaldast. Saar olnud siis samuti nagu nüüdki kalda lähedal järwes, aga ta seisnud kitsa maaribaga kaldaga ühenduses. Niipea kui keegi ohjaarust pingutanud, heitnud härg maha ja puurinud sarwe maasse. Hobune ei jaksanud ka üksi paigast liikuda ja nii jäänudki koorm sinna seisma. Pärast nähtud, et härg on oma sarwedega teinud maa peale wiirusid. Ja kui neid hoolsasti silmitsetud, leitud et need kujunenud ristiks. Seda peetud õigeks märguandmiseks ja see koht walitudki kiriku platsiks. Töö õnnestanud. Pahad waimud ei julenud seal mitte kiwikestgi kõrwale nihutada õigelt paigalt.

See oli nüüd pilguke Juhisaare kiriku minewikku.

Konwendi koosoleku kohaks oli määratud ruumikas peretuba. Toa põrand oli hoolega puhtaks pestud ja rehepapp Mart tagasilöönud põrandast wäljakulunud naelapead, iseäranis sealt kohast, kust kaudu õpetaja auliku wöörmündri herraga sammub akna alla pandud toolidele. Mõlemad toolid olid ühtemoodi kõrge korjaga ja treitud jalguga. Toolide ees seisis wäikene laud kirjutusriistega. Harilikult olid peretoas tüdrukute woodid, leiwaküna ja köögiukse kõrwal weeastja. Nüüd olid need sealt wälja wiidud: ainult pilt, mis meest kujutas, kellel

lammas süles, tunnistas toatüdruku Leena aseme kohta. Leena oli selle pildi saanud hea proua käest, kuna Kingsepa Jaan, kes lähedal külas puutööd tegi, raami walmistas.

Enne olid wöörmündrid konwendi koosolekute ajal seisnud harilikult püsti, aga sestsaadik kui wana Jalaka Juhan minestades maha langes ja oma halli pea weriseks lõi wastu ahjunurka, pandi pingid konwendi päewaks peretuppa. Kes teab, mis häda läks wanamehele südamesse, aga wist kartsid saksad, et mõni pikk mees juhtub jälle kukkuma, ja panid sellepärast pingid tuppa. Wana Jalakas oli ka tõepoolest kõige pikem wöörmünder.

Wöörmündrid kogusid kokku ükshaawalt. Sissetulija teretas käega ametwendi, otsis selle peale paraja paiga, silis sõrmedega juukseid, ja jäi esmalt natukeseks ajaks wagusi. Pea hakkas mehel nagu igaw ja siis pööras ta seltsimehe poole ja küsis sosistades: „Mis kell õieti peaks juba olema?" Ka teised olid küsimist kuulnud, ja mitu pead pöörasid ahju ligidal olewa kella poole. Miks wana kell nii ahju ligidale oli seatud, ei teatud kindlasti. Aga küllap soojus ka hea wõis olla ta wanadele waskkontidele. Wana oli see kell muidugi, sest isegi wöörmündrid ei teadnud õieti mäletada, millal ta üles pandud. Ehk küll wallatud kärpsed ta numbrilaua hoopis ära mustanud, tiksus ta sellest hoolimata nii ühetooniliselt, peaaegu pühalikult. Eks ta olnud jü kirikumõisa seinakell.

„Aeg on käes, sest kell kümme pidi algama," arwasid wöörmündrid ühtlaselt. „Küllap nad nüüd warsti tulewad."

Kõikide silmad luurasid kirjutuskambri ust ja iseäraline waikus rõhus wöörmündrid. Seda uhkemalt tiksus kell ahju ligidal ja mõõtis harjunud wiisil oma pikkade roostetanud tunninäitajatega numbrilauda.

Saksad ei tulnud weel.

Aegamööda läks tasane jutt elawamaks wöörmündrite hulgas. Pati walla wöörmünder oleks hea meelega piibugi suitsema pannud, aga ise oma, ning mõne teise ametiwenna otsuse ja arwamise järel et: „see oleks rumal, sest saksad wõiwad äkitselt tulla," ei pannud ta ometi. Sõrmed wiibisid sellegipärast taskus piibu juures ja ta tõstis, hoides piipu keskmise ja nimetise sõrmede wahel, pöidla ja esimese sõrmega kaane lahti ja laskis siis naksatades kinni. Metsanurga wöörmünder oli aga kõige wanem mees oma ametwendade hulgas. Ta kortsus palg, sirge ja terawa seljaga tugew nina ja pikk habe, mis nüüd oli läinud peaaegu lumiwalgeks, andsid ta näole aukartust äratawa ilme. Ametwennad pidasid wanast seltsimehest rohkesti lugu ja saksad päriselt austasid teda. Juhtus nõupidamiste juures ikka, et ametwennad waatasid Metsanurga wanamehe peale ennemalt, kui keegi midagi otsustas.

Miks Metsanurga wanakesel siis ei pidanud ka mõju olema. Esmalt oli ta kõige wanem mees seltskonnas, teiseks oli ta kannud kõige kauemini rasket auametit oma õlgel, kolmandaks oli ta kõige pikemast teest hoolimata alati esimesena konwentidel wõi teistel ametikohuste täitmisel, neljandaks olid Metsanurga walla waimulikud asjad, nagu kirikumaksud, abielutülid ja muud õiendused alati korras ja toimetatud õigel ajal. Teati ka seda, et Metsanurga wald ohwerdas igasuguse hea otstarbe jaoks kõige heldemal käel, mingu annetus waeste, paganate leskede wõi abikassa heaks. Ja weel wiimaks! Metsanurga kiriku wöörmünder oli läbi elanud Juhtsaare kiriku ajaloos mitmed rõõmu- kui ka kurwastusepäewad. Oli tal weel meeles see lugu, kui ühel ilusal pühapäewa hommikul teine kell torniluugist wälja lendas ja enese alla mattis ühe wanakese; ta teadis aastat mäletada, mil tuli tegi kirikumõisa tuhaks, nii et selleaegne õpetaja muud ei jõudnud päästa, kui oma naise ja lapsed. Tema ajal

oli praegune õpetaja noor olnud, aga nüüd ka juba jõudnud wanasse easse. Kui hall Metsanurga wanake neist juhtumisist kõneles, sai ta igakord ise sügawasti liigutatud, pani käed risti ja andis mõista, et taewa isa oma kogudust armastab, aga ka sagedasti witsaga waljusti karistab. Kuid nüüdse ajaga ei olnud wanakene enam üsna rahul. Maksude tasumises on inimesed wisad, ootawad mitut käsku, ja kui nad siis wiiwad, waliwad seks ikka kõige lahjema kana, kindad teewad ikka kõige karmimaist willust, heinaleisik on enamasti paar naela kergem, õlekubu seest sasine, wõi linapeo jälle hoopis hooletult soetud. Abielutülid lähewad sagedamaks, eksinud tüdrukud ja poisid julgewad wastugi ütelda, nagu oleks neil ka mingit õigust. Ka nuriseb aulik õpetaja-herra, et kerged olla talle toodawad terad, kõlkaid ja haganaid täis.

Kust ja millal on sarnane wastik waim maad wõtnud, seda ei jaksanud ta ära seletada. Sarnasel korral tuli talle ausa halli peaga ülema sõna meele, kes alati tõendas, et inimesesugu olla läinud hoopis halwemaks ja minna päew-päewalt otse pöörasemaks. Enne oli palwemaja alati täis, rahwas nuttis kirikus kibedasti oma pattude pärast, aga nüüd: Keegi ei taha noorematest tõsta jalga palwemaija ja noomi ja manitse neid kantslist wõi aasta otsa, ilma et sa juhtud nägema ühtgi pisarat. Metsanurga wanake uskus oma ülema ütlust, uskus ise ja kinnitas teistele, et ilm olla kuri ja minna päew-päewalt pöörasemaks.

Teistest wöörmündritest konwendil pole iseäralist nimetada, olgu siis Paju walla oma. Õpetaja-herra ise olla kord keliggile ütelnud, see mees pandud sellepärat ametisse, et seal wallas tõeste paremat ei leitud. Nii palju oli Paju wöörmüdrist teada, et ta wiina jõi, aga Paju walla teised mehed olid ometi weel suuremad joojad. Kaks palwewenda tahtnud kord oma pühas wihas nimetatud wöörmündri purjus peaga õpetaja-herra juure wiia ja sellega näi-

data, et sarnane mees ristikoguduse auameti peale ei kõlba Mehike pääsnud wihaste wendade käest põgenema weel kirikumõisa ukse all. Räägiti weel mitmeid pahu jutte selle wöörmündri noorepõlwe päewist, aga ilm wõib ju ka balba kõneleda kiuste. Uskuda ei maksa iga sõna

Nõndanimetatud Türgi-oad, mis köögi Mari istutas kewadel peretoa akna alla rammusasse mulda, olid mööda nööri üle akna üles roninud. Nende haljad lehed paitasid õrnalt akna ruute, et need neid lubaks pilgukese heita läbi selge klaasi toa saladusesse Aga nüüd polnud lehed enam üksi sissepiilujad Siit ja sealt lehtede wahelt paistis ka wäike punane õiekene, mis ilus oli nagu noore tütarlapse suukene. Pehme kewadine tuul puhus oma armualused kõrwale, nagu emakene tasakesti tagasi hoiab lapsed, kui need liginewad kuhugile kardetawale kohale. Lehtede wahelt tungis tuppa päikese kiir ja langes wöörmündrite ees olewale tühjale põrandale Kiir otsis üles siledaks kulunud hõbehalja naelapea, muutis selle wahel kullaseks ja jälle hõbedaseks. Kiire joone sees hüppasid ja kargasid tolmukübemekesed, umbes nagu sääsed suruwad suwisel soojal õhtul lambakarja läheduses.

Peagi sai kiirtel himu toast täis ja nad läksid wälja...

Aga saksad ei tulnud weelgi.

Aeg-ajalt muutus ootajate ametnikkude salajutt tasaseks kõminaks, aga nii pea kui kuskilt kostusid sammud, waikis kõmin. Ametnikud silitasid käega üle peade, kõhatasid natuke ja jäid ootama. Sammud kadusid Oli ehk kutsar Juhan, köögitüdruk Mari, wõi kõndis kirjutusetoas noor õpetajaameti kandidaat, kes siin tänawu suwel elas ja ennast ette walmistas kõrgele ametile.

Keegi krõbistas kirjutusetoa ukse kallal. Wiimati awati uks ja ilmus nähtawale wäikese poisikese pea. Ametnikud ei saanud aru, pidid

nad seda peakest ka ülestõusmisega austama, wõi mitte. Nad jäid küll istuma, kuid ridadest läbikäiw rahutu liikumine tunnistas, et nad istuma jäämist ei pidanud praegu mitte üsna õigeks ja wiisakaks.

Pea järele ilmus ukse wahele ka keha. Täis imestust waatas wäike mehike külalistele otsa. Wiimaks nagu oleks olnud ta palgel ka midagi märgata: oli see nüüd kartuse jumi, wõi koguni põlglik naeratus. Weidi aja waatamise järele tõmbas poisikene ukse kinni ja wõis kuulda, kuidas ta jooksis wadinal teistesse tubadesse.

Poisikese äraminekuga tundsid ametnikud, kuidas nad nagu wabanesid mingi arusaamata surwe alt. Kui juba sammud kogunisti kaugenesid, küsis keegi silmitsedes enne hoolega ringi:

„Kes see oli?“

„Wist õpetaja-herra tütre poeg.“

Seda wastati sellepärast nõnda, et õpetajaherral teati olewat tütar ja sellel jälle mitu poega.

II

Õpetaja-herra istus Juhisaare wöörmündri-herraga oma armsamas toas. Wähe oli neid õnnelikke, kes pääsesid sellesse ruumi. Teistest tubadest kaugel lahus, üheainsa uksega, mis wiis kirjutuskamri, seisis see tuba õhtu pool kirikumõisa otsas wastu rohiaeda. Luulelik armas oli see tuba ja siia põgenes waimulik mees kõigi ilmalikkude tormide eest. Siin leidis ta rahu. Olgu hommik, siis ei pääsenud siia tuppa üleliigne päewawalgus ja selle tõttu oli ta tumedam ja pakkuwam erutatud hingele rahuloldawat puhkust. Akna all kaswawate põliste pärnade ja kastaniate oksadel kiitsid linnud ütlemata armsasti oma tänulauludega loojat. Tuul mängis wiljapuude ladwus. Wahest puhus ta akna eest kõrwale kerge

eesriide, tungis tuppa ja silitas pehme käega waimuliku mehe palgeid. Silitamine mõjus südamesse. Tuba oli siis täidetud kõige magusama lille lõhnaga ja siis oli ometi nii hea, nii hea.

Lindude laul tuule kohin, magus lillede lõhn, need wabastasid, waimuliku wana üheks tunniks peale lõunat kõigist ilma elu raskustest ja muredest. Ta uinus pehmel kitsal woodil, mis seisis katte taga ja rohuaiast läbi jookswa jõe wulin kuuldus unewiisina. Jõudis õhtu. Siis päris armsam tuba oma täie luulelise iluduse. Nüüd julges ka päikene siia läkitada oma kuldse kiire. Ta kiired olid nii julged ja taltsad, et nad läbi tungides wiljapuuokstest enne seisma ei jäänud, kui jõudsid kirjutuslauale õpetaja käte juure. Õpetaja sai aru, et nad teda südamlikult jumalaga jätawad, nagu lahkudes pigistab ametwend ametwennal kätt. Wiimaks nagu saades uudishimulisteks, waatasid kiired ühte ja teist: Langesid õpetaja sõrmusele, otsisid üles marmorist kirjawajutaja ja helkisid laiali selle kullatud nupult, jooksid teises seinas laual olewale läikiwale ristikujule, kiirgasid tagasi läikiwalt portselaanahjult ja jooksid wiimati kambrist wälja.

Weel wõis päikest silmitseda toa aknast kui ta heitis puhkusele kaugelt paistwa wägewa metsa rüppe. Pikkamisi ligines öö. Ei siia tuppa kostnud karja kellad, ei tallede määgimine, kes üksteise wõidu otsisid emasid, et wõtta maiustuseks rammusa rohukõhutäie peale weel ema-piima, ei kannatamata wasika ammumine, kes ei jõua kopli wärawal ära oodata, millal karjatüdruk tuleb teda jootma leige jahuweega; siia ei kostnud mingsugused äriilmahääled, mis oleksid seganud waikuses wiibijat hinge. Siin toakeses istus õpetaja-herra südaööni ja weel kaueminigi.

Siin toakeses olid ka asjad, mis wanale õpetajaherrale oskasid kõneleda ülielawat keelt ta minewikust. Nende peale waadates tõusid ta mõtted,

olgu rõõmuriiki, wõi langesid jälle alla külma mure ja kurwastuse hämarusse. Seal see lahke näoga naisterahwa pilt. Paljas pilt oli weel järel, sest ta ise puhkas juba peale kümmekond aastat külmas mullas. Õpetaja waatas selle pildi peale ja jälle näitas, nagu oleksid need huuled seal wähe naeratanud, nagu oleks neist silmist wastu waadanud ütlemata lahke pilk, nagu oleks pilt nikutades peaga tahtnud öelda: „Ma mõistan sind, sa mõistad mind, meie saame praegugi teine teisest küllalt selgesti aru“ Ehk wanal õpetajal juba ammugi talitas uus abikaasa kodusel koldel (polnud praegune ka just paha), aga ega sarnaseid mõtteid ju keegi patusteks pea. Jah nooriga, ja kui teda oli tarwis meele tuletada, oli õpetaja-herral waja heita ainust pilku oma endise abikaasa pildile ja siis awas ennast terwe nooriga kõigi oma rõõmudega ja muredega. Aga ka mitmesugused koerustükid ei jäänud siis waimusilma ette tulemata. Nende kohta ei wõinud wana herra muud teha, kui nooreea rumaluse üle õhata ja imesteleda, missuguseid teesid mööda waenlane püüab hinge wiia kiusatusse.

Seal eemal oli kolm asja, mis elust meele tuletasid üht suurt sündmust ja tähtsat päewa. 25. aasta juubelipäewaks oli kingitud koguduse poolt siidist kirikukuub, mõisnikkude poolt lauakell ja ülema kirikuwalitsuse poolt ülekullatud Kristuse kuju ristisambas. Oli ka wähemaidki asju, aga need polnud nii tähtsad.

Neile kolmele armsamale asjale oli õpetajaherra ka pärast seda, kui ta ise ära läheb, määranud parajad paigad. Kuuega kaetagu ta mullast maja, kella tahtis ta kinkida oma pojale, kes naabri kihelkonnas on mõisnikuks ja ühtlasi ka tähendatud kihelkonna wöörmündri-herraks, ja Kristuse kuju jäägu siiasamasse.

Kellele?

Magus lootus kosutas ju ammugi wana õpetaja südant, ja nimelt, et ta kolmas poeg pärast teda walitakse siia koguduse peale talle järeltulejaks.

Kus siis olekski ka kujul mujal weel sündsam ja kohasem paik?

Nagu tähendasin, istus õpetaja-herra kihelkonna wöörmündri herraga oma armsas toas. Pea tuli neile weel holmas seltsiliseks.

Õpetaja-herra oli juba wana mees, seda tõendasid ta lumiwalged juuksed ja habe ja kortsuline kahwatanud palg. Wäike keha, mis kössi surutud wanaduse koorma all, wajus koguni sügawale pehme sammetiga üle tõmmatud tugitoolile.

Kuid elu nähti olewat selles kehas ja sügawatest aukudest paistsid wesihallid terawad silmad, mis wõisid pilku heita kõige salajamasse patuse südamesse. Ärituse puhul ilmus ta kahwatanud palgele nõrk puna ja ta wajutas teist kätt teise peo sees. Selle juures krugisesid õrnad sõrmekondid liikmete kohalt, nagu nende inimeste sõrmedel sünnib, kes pole kaswatanud oma liikmeid raske tööga liiga kokku ja kindlaks. Õpetaja-herra enese ütlemise järele oleks tal juba wanuse järele möödas wõinud olla 50-aastane juubel, aga ta oli Meemelis noores eas pidanud kooliõpetajaametit terwelt 13 aastat. Nad olid wöörmündri herra õndsa isaga saanud Saksamaal headeks sõbradeks ja selle kutse ja soowituse peale tuligi ta Juhisaarele. Kõige oma aja tundsid mehed siin ka teineteist ja kui pärast wana herra poeg jälle waliti Juhisaare kiriku wöörmündrikst jäi õpetaja-herra ka pojaga heasse sõprusesse. Jutluse peale õpetaja-herra iseäraliselt andeline polnudki, juba täies eas rahwa keelt korralikult ära õppida, arwas ta isegi wõimatuks. Aga tal teati olewat mõned muud omadused, mis teda tõstsid lugupeetud waimulikkude hulka.

Wöörmündri-herra, suurtsugu ja rikas parun, kuulus terwel maal, oli hoopis teistsugune isik. Ta

oli püsti olles isemoodi ja istudes jälle isemoodi, nii et teda kergesti oleks wõinud pidada kaheks meheks. Püsti olles oli ta üks kõige pikematest meestesugus, kuid seda pikkust jatkasid iseäraliselt ta pikad reied. Need olid sirged kui kepid ja wõõral näitas, et nad küünitudes kuni puusadeni olid kaswanud liiga pikaks. Paruni-herra kandis harilikult laia triipulisi pükse, aga see paistis nii nagu oleks ta pikad reied, karies et on liig nõrgad, kinni seotud peenete warbade wahele. Keha jagu oli lühikene. Näis nagu oleks see mõistatus: hargi peal paun, austatud Juhisaare kiriku wöörmündri-herra järele tehtud, wõi ümberpöördult. Seda lühikest keha kattis kitsas jakk, mille hõlmu wahelt paistis walge siidiwest. Westi peale sündis hästi kollane uurikett, mille küljes rippusid mitmesugused kallihinnalised ilustused. Kaela, mis paras pikk, piiras kõwaks triigitud läikiw krae, mida parun tihti armastas korraldada parema käega. Ta silmad ja juuksed olid mustad, aga sellegipärast polnud ta sugugi Israeli mehe laadi. Ta käte ja palge nahk polnud küll nii peenikene ja õhuke, kui õpetajaherral, aga selle üle ei häbenenud paruni-herra, kiitiski weel üteldes, et ta olla põllumees, töömees, ja selles seisuses ei wõida inimene enesest palju hoolida. Kirjutuselaua taga olla hoopis teine asi. Õre habe lõua otsas, pikk, natike kongis nina ja ilma armsuseta silmad ei annud talle küll kõige meeldiwamat nägu, kuid suureks herraks mõistis teda pidada igaüks.

Kui paruni-herra istus, pidas teda iga pealtnägija parajaks meheks, sugugi mitte pikaks. Sarnasel korral, see on istudes, oli parun jälle oma reitega kimbus, sest polnud kohta, kuhu neid paigutada. Pani ta teise põlwe teise peale, nagu noorsugu harilikult armastab, siis kaswas koiwade kogu kohutawaks kõrgeks. Sirutas ta nad ette wälja, siis küünisid nad hirmus kaugele. Sagedasti juh-

tus, et keegi seltskonnas paruni kaugele ulatawate jalgade otsa komistas, siis ei teadnud esimesel silmapilgul, kumb ennast pidi wabandama: kas parun, et tal on pikad reied, wõi komistaja oma ettewaatamatuse pärast. Mis paruni meeleolu kohta oleks ütelda, ei puutuks see küll siia, aga ometi nii palju: Õnnis isa, kui nägi olewat oma walla peremehel terwe ja läikiwa mütsinoka, kirjutas kewadel wiis rubla renti juure.

„Poeg pole isast sugugi tagasi" arwas rahwas.

Kolmas isik, kes ilmus õpetaja herra armsamasse tuppa oli õhukene, kahwatanud noormees. Just niisamasugune, nagu neid linnas leidub, kes on üles kaswanud, kinnises elus, wärske õhu puuduses ja puudulikus lihaksete harjutuses. Ta ei liginenud ka laua ääres istujaile, ei wõtnud tooli, waid toetus seljaga wastu walget portselaanahju.

See kolmas isik oli õpetaja-herra kolmas poeg, õpetajaameti kandidaat.

„Hm," arwas paruni-herra raputades sigari otsast tuhka hobuseraua kujulisesse toosi, „arwate, et kõik na libedasti läheb? Tõeste, ajad on muutunud, järele ei tohi me anda seesugustele mitte tolligi. Märkawad nad meie poolt pehmust, muidugi on nad siis warsti kukil. Herra Kurt, eks teil meeldiks papa koht?" Üteldes wiimast küsimist, pööras wöörmündri-herra ahju juures seiswa nooremehe poole.

Noormees tegi rahutu liigutuse, kuid ei näinud leidwat parajat wastust.

„Ja ma arwan," algas parun uueste, korraldades parema käega läikiwat kraet, „et Teie oma päewad siin ka kõige rahulikumalt lõpetaksite ja narrus oleks see," lisas ta naerdes põlglikult juure, „kui meie peaksime neile luba andma oma tahtmist läbi wiia."

„Need on õiged mõtted ja ma rõõmustan nende üle kahekordselt, kuuldes seda selle mehe suust, kes minu parema sõbra poeg on, aga . . .“

„Noh, mis aga?“

Parun waatas küsiwalt.

„Mul on nagu hirm, nii kaua olen tööd teinud . . .“

„Sellepärast ma just kõnelengi. Arwate, tõuseb tüli, nad hakkawad põlgama? Noh, paluksin wabandada, kui julgen teile teie enda siiatulemist tuletada meele.“

„Muidugi teate teie seda, aga siis olid ajad teised.“

„Olid — aga kes saatan on nad teinud siis nüüd nii hulluks. Herra Kurt jääb isa asemele, seda olen mina ütelnud. Ma tahan seda, seda tahate teie ise ka ja nii peabki jääma.“

Kolm isikut olid nende tüsedate sõnade peale weidi aega wait. Wana õpetaja laskis pilgu wiibida laes, nagu mõtleks ta asja, mis küll wististi ammugi läbimõeldud weel kord üle ja otsiks head nõu.

„Mis te' mõtlete?“ küsis parun waimulikult.

„Kurwastus täidab mu südant, et asjalugu on nõnda.“ Õpetaja kortsus kahwatanud palgetele ilmus õrn puna ja pigistades teist kätt teisega kuuldus sõrmeliikmete krugin. „Muidugi ma laseksin ennemine wäija kiskuda oma südame seest, kui siit lahkuksin. Näeksin muidugi seda kõige suurema rõõmuga, et minu poeg jääks siia mu järeltulijaks. Kas olen ma neile seda ütelnud wähe manitsuseks: Kuulge oma ülemate sõna, aga kust on nad saanud selle wastupanija waimu? Nad loewad lehtedest ja räägiwad, et neil olla ka kõigis asjus oma suured õigused, aga ma küsin, miks lased sa, Issand, eksitada rumalat rahwast sarnaste segamõtetega? Neil pole ju muud teada tarwis, kui seda, kuidas nad

wõiwad pärida igawest elu, ja kas ma pole neile näidanud seks teed ja neid juhatanud? Nad ütlewad ja räägiwad üksteisdele suust suhu: nad tahta niisugust meest, kes mõistab nende keelt hästi. Aga mis on nende keel? Ma pole seda iialgi õppinud, aga ma ei tea ju ka, et minul sellest oleks olnud ilmaski puudus. Selles kõiges näen ma pimeduse würsti tööd ja rammu. Aga ma olen wana ..“

Õpetaja käed langesid jõutult toolileenile ja nüüd oli ta kahwatu nägu kaetud ärituse mõjul üleni kerge punaga.

Parun andis puhkamiseks aega, sest ta nägi, õpetaja kõnnib oma mõtetega praegugi weel ärituse rajal. Wiimaks ütles ta:

„Rahustuge! Ma arwan, et kõik weel hästi läheb Teil on tugewad toed“. Pöördes nooremehe poole lisas ta juure: „Ma soowin teile Emiliega eluteele õnne kaasa. Pole karta. Aga,“ at tõmbas uuri taskust, „kell juba pool üks.“

„Peame minema,“ lausus õpetaja nagu ärgates unest, „ka nende hulgas pole seal wiimseil aegul kõik nii, nagu enne.“

III.

Kauane ootamine oli tekitanud wöörmündrite hulgas rahutust. Tasane jutt tõusis aegajalt waljumaks. Üks peaasjust, mis teati tulewat tänasel konwendil harutusele, oli uue õpetaja walimise küsimus. Koguduses teadsid kõik, et wana asemele, kes peatselt ennast nõrkuse ja wanaduse pärast tahab ametist lahti wõtta, astub poeg. Selleks oligi mees ilmunud mõne aja eest siia kogudusse nagu sabaga täht järsku taewalaotusele. Ta tegi

ka jutlust. Jutluse üle otsustas kogudus, et ta olla liiga kõhn ja keele poolest tükati otse arusaamatu. Kuid teati, et Saksa kogudus hoiab täiesti ta poole.

Seal hakkasid rahwa seas liikuma imelikud jutud ja nimelt: Saksa kogudus ei wõida panna üksi ühtegi õpetajat ametisse, kui maakogudus ei taha. Olla kuskil sarnast asja ette tulnud ja maakogudus jäänud wõitjakski. Muidugi kaalutawat wastuolemise põhjused läbi ja kui maakogudus õpetajaks kedagi teada nimetada, kes on tubli mees, siis ei wõida saksakogudus ka midagi parata.

Kus need jutud tekkisid, seda ei teadnud karwapealt keegi. Üks kuulnud seal, teine teal nõnda räägitawat. Kes rohkem oleks tahtnud uurida, see oleks warstigi aru saanud, et üks peahallikatest oli küll Juhisaare kiriku praegune kellamees Tõnu Kõõts.

Oli siis Juhisaare meestel sündlikumat õpetaja kandidaati teada, kui noorherra Kurt?

Imelikul wiisil oli saanud kellamehe Tõnu wennapoeg Kustaw Kõõts õpetajaks. Kustawi isa küll kaua enam Juhisaare kihelkonnas ei elutsenud, kuid tal olid siin sugulased ja kasukaimud. Ei teatudki nimetatud noorestmehest palju, kui ta äkitselt paar suwet tagasi ühel pühapäewal Juhisaare kiriku kantslisse ilmus. Ta ütles jutlust ja kiriku täis rahwast kuulas nõnda tähelepanelikult, et nagu öeldakse, oleks wõinud kuulda kärpse lendamist. See polnud ju pooleski seesama jumalasõna; sealt lehwis neile midagi wastu, millele nad ei mõistnud anda nime. Näitas, nagu oleks neid siiamaani ühe iseäralise riista seest joodetud, mille ääre ümber huuled ei ulata ja millepärast kaduma läheb palju kallist joogist. Aga see mees andis neile kibu seest ja nad wõisid wälja rüübata iga tilga täiesti. See joomaaeg polnud ka nii kange ja wägew, aga ta karastas ja kosutas.

Ta oli teise kõrwal palju parem ja otse kahju et nii ruttu otsa sai Siiamaale liikus jutt rahwa seas Kõõtsist ja ta jutlusest, ehk teda ennast küll ammugi siin enam ei olnud. Ühed rääkisid, ta olla kuskil linnas wäga hea koha peal ja sõita nelja hobuse ja kalli tõllaga, teised kinnitasid, et olla kuskil taga Wenemaa põhjas üsna napi palga otsas.

Et tõsine tund ligines, otsiti tõe põhja suurema hoolega. Asi selgus nii kaugele, et: Kustaw Kõõts tuleks heameelega Juhisaarele õpetajaks.

„Kõõts jah, ei keegi muu," ütles rahwas ja wöörmündrite naised hoiatasid mehi konwendi hommikul kaela pannes neile hallikirju sitsirätikut: „Katsuge meile aga walida teist õpetajat, kui wana kellamehe wennapoega."

Ehk asi küll oli kauniste käärimas, ei olnud nad sellegipärast ometi kõik ühel meelel. Ja see'p see paha ongi,

Nooremad wöörmündrid panid pead kokku ja kõnelesid tasa. Jutuaineks oli õpetaja walimine. Kui jutt waljumaks läks ja kuskil kõrwal toas samme kuuldus, siis arwas keegi wanem ametwend oma kohuseks hoiatada nooremaid. Ta katsus teha õige aukartusele äratawat nägu ja ütles siis: „kush!"

Sest oli küll ja jutt katkes seks korraks.

Kirjutustoas kuuldusid sammud. Harjunud käega wõeti uks lahti ja sisse astusid õpetaja kihelkonna wöörmündri-herraga.

Wöörmündri-herra oli pikk mees, aga nüüd näis, nagu oleks ta tahtnud wälja sirutada oma keha weel rohkem. Toredusega waatas ta wöörmünrite peale, kes tõusid pinkidelt tehes kolinat. Õpetaja pani ukse kinni ja teretas siis kihelkonna aumeeste poole. Ta näol oli walitsemas sügaw rahu. Kindla sammuga, nagu poleks peale nende kedagi toas, läksid nad oma kohtile.

Õpetaja pidas palwe. Peapõhjus, miks ta nii ärdasti palus, oli see, et Issand annaks rahwale ikka tõsist tundmist ja neid kaitseks oma wägewa käega kõigi segajate ja meeltepöörajate eest.

„Nagu wanast," hüüdis õpetaja-herra, „Jakob sind hoidis kinni, tahame ka meie sind kinni pidada. Sinu abi on meile nüüd kõige rohkem tarwis, sest ajad on halwad. Seleta sa ise nende südames oma wägewat sõna: kuulge oma ülemaid! Aga siin ja seal kipuwad meeled lahku minema. Peksa ise oma witsaga, kes wallatute laste wiisil jonnides tahawad oma tahtmist ajada, ja ei mikskiks panna sinu käsku. Sina ise juhi oma koguduse asjad, ole karjastega, sest muidu ei jaksa nad halwal ajal paigal seista. On see sinu tahtmine siiamaale olnud, et sa meie hulka oled saatnud karjasteks wõõrawaimulisi mehi, wõõrast sugukonnast, keda sa mitte selle suure andega pole õnnistanud, siis jäta see nüüd. Lase ainult ustawad karjased üles tõusta sellest rahwast, kelle seast karjased sulle on lambaid kogunud juba algusest! . ."

Kui palwe lõppes, oli kõigil kolmel isesugune tundmus. Wöörmündrid tundsid, et nad sarnast palwet enne polnud kuulnud wana õpetaja suust. Mis need sõnad kõik tähendawad, sellest ei jaksanud nad küll nii ruttu aru saada. Aga oli, nagu oleks tähentatud mõnes kohas rahwa pihta, selle rahwa pihta, kes nad ju ise on ja sellepärast wajusid wöörmündrite pead ikka rohkem ja rohkem longu. Kas õpetaja-herra laitis seda rahwast Issanda ees, ei wõinud korraga aru saada, sest ta palus ju paljude eest, aga nüüd oli nagu halb sakste poole waadata. Isegi mõne noorema wöörmündri meeles, kes oli täna mõtelnud ihu ja hingega Kõõtsi eest seista, hakkas wiimase kuju nagu kõikuma, kahwatama ja wiimaks taganemagi. Kus oli wahe: seal need saksad ja siin talupojad! Ja noor Kõõts oli ju ka talupoja poeg.

Istudes oli wöörmündri-herra palwet kuulanud. Ta laskis pilgu käia üle koosolijate, nagu oleks tahtnud ütelda: „Kuulge nüüd, mida peab paluma, mis üksnes tarwis läheb teiesuguste rahule. Wõi teie julgete . . ."

Õpetaja oli ise oma palwega wäga rahul. Eks see olnud kõrgema kõne, eks tema olnud ainult suuks, oma tarkust polnud siin sõnagi. „Peaks see neile minema südamesse, peaks minu palwe awaldama üldist mõju koguduse kohta," mõtles ta.

Tal oli soe hakkanud.

Õpetaja wõttis päewakorra käsile.

Esmalt tulid wäikesed asjad, mis puudutasid kirikumõisa igapäewast majapidamist. Mõnest wallast oli mitmel perel palk alles toomata, teisest kirikumõisa karjalauda katuse õled ja nüüd manitses wöörmündri-herra nende waldade ametnikke õige tõsiselt ja pani pikaldast ja hooletut palgamaksmist nende süüks ja tuimuseks.

„Mis sa teed, ei too, anna küll mitu käsku," kuuldi lausuwat üks punase habemega wöörmünder. „Omal ka teha."

„Kuidas sa julged nii ütelda?" kahmas wöörmündri-herra. „Noomi neid jumalasõnaga."

Wöörmündri pea wajus norgu ja ta ei tohtinud silmi tõsta wägewa isanda ees. Kuis ta waene taluinimene teab, eks need herrad ole. Aga nüüd läks wöörmündri waimus jälle segi, mis on need herrad. Ega nad Jumal ole, aga meie oleme ju ka inimesed, ning waene Laatsarus oli ju ka inimene. Nüüd libises wöörmündri mõtete järg kodukülla. Mitmel olid praegu alles katmata katuse nurgad, sest nad olid kewadel põhu puudusel õled sealt kannud loomade ette. Polnud tänawu kinnikatmise peale lootagi, sest aasta oli halb, rukis nii kängus, nagu lina põllul. Nüüd nägi ta kuidas tuisk loobib august laka lund täis ja kuidas pisikesed lapsed koonutawad külmas kadawinguga täidetud toas. Nad

wäikesed jääwad haigeks, kaebawad kibedat walu kaelas ja köhiwad nii kinniselt. Aga kauaks. Peagi otsib isa puusärgi laudu, aga ta silmist ei paista pisaraid, waid ehmataw kibe walu. Ta teab, et see pidi nii minema, ja haruldased imed on need, kes jaksawad üles kaswada. Nüüd teeb seesama auwäärt õpetaja-herra palwet. Ta kujutab taewariiki mesimagusaks ja lapsi õnnelikumaiks, keda Jumal kutsunud nii wara enese juure. Palwe läheb wanemate südamesse ja neil polegi wäga paha. „Aga —“ pöörab õpetaja oma palwes teise käänu, „eks Issand, kes on õige, karista ja noomi wanemaid nende pattude pärast.“ Eks nende pattude hulgas olnud arwatud ka kirikuherrale wõlgnewad maksud.

Need olid wöörmündrile tuttawad asjad ja nende hulgas uitas ta mõte ilma eesmärgita.

Kui wähemad asjad olid juba läbi wõetud, ja see läks ruttu, tuldi peaasja juure. Wana aus õpetaja-herra andis oma koguduse waimulikkele aukandjaile teada, et ta ennast on ülema walitsuse ees ametist lahti palunud wanaduse ja nõrkuse pärast. Ta hääl läks kordkorralt ikka haledamaks ja liigutawamaks, kuna ta wiimaks rääkis nagu läbi pisarate:

„Mitmed teie seast, armsad wöörmündrid, on olnud kaua, kaua aastaid ametis ja minuga seltsis wõidelnud kuradi wastu Issanda wiinamäel. Meie oleme jäänud truuks, ehk küll langemine on wiimastel päewadel otse hirmus. Ka teiegi kõrwadest on mitmed imelikud õpetused, mis pärit saatanast, sisse läinud ja küllab need siis ka, kui teie wäsimata palwes ei wõitle, maad leiawad teie südameis. Wõidelge, wõidelge! Mina astun ametist ära, sest ma ei jaksa karja enam kaitsta. Aga laske oma ülemaid muretseda mulle järeltuleja muidugi niisuguse keda nad peawad seks kõlbuliseks.“

Kui õpetaja wait jäi algas kiriku wöörmündriherra:

„Mehed waadake, ajad on halwad. Meie tahame teie eest hoolt kanda ja ütleme seda Juhisaare kiriku õpetajaks, kes sünnib selle ameti peale. See on meie wana armsa õpetaja poeg, austatud noorherra Kurt."

Iseäraline liikumine käis wöörmündri-herra sõnade peale läbi ametnikkude ridade. Mis see liikumine tähendas, polnud kerge mõista. Kas seda, et mehed arwasid, nagu oleks midagi tarwis ütelda õpetaja-herra ja wöörmündri-herra sõnade peale. Kiiruga käis nende peast läbi, et see mees on neid leeritanud, kui ka mitte kõiki, laulatanud, alatasa õpetanud, manitsenud, hoiatanud ja palju muud weel teinud. Nad tundsid, et nad seda wanameest seal peawad armastama ja et neil südames on midagi arusaamatut. Kuidas seda sõnadega wälja ütelda, seda ei teadnud nad. See rõugearmilise näoga mees seal (muidu oli ta õpetajaga wahest üsna kaua osanud juttu ajada) tahtis midagi ütelda. Ta oli ettewaatlik ja katsus sõnad enesele esmalt salaja ette ütelda, aga ei saanud paigastki. Korraga tuli talle meele terwe kari ilusaid sõnu, aga ta ei wõinud neid kuidagi arendada ja jälle — nad kadusid kõik. Ei ta ei julenud kõnelemiseks awada suud, ehk küll liikusid huuled.

Liikumine wõis aga ka teist asja tähendada. Mitmed ei olnud ju wöörmündri-herra wiimaste sõnadega rahul. Nad olid kuulnud noorherra Kurti jutlust ja nende arwates oli ta wanast hädisest isast nõrgem. Ka rahwa keel oli tal hoopis wõõras. Räägiti koguni, et külapoisid ei olla kirikus naerugi jõudnud pidada. Nii hullusti kõlanud sõnad.

Sellepõhjuslist liikumist oli märgata iseäranis nooremate juures. Nad istusid ahju ligidal kella juures ja pistid pead kokku.

Saksad ootasid ametnikkude ja koguduse asemikkude otsust ja waikisid.

„Jüri, ütle! ütle!" sosistati taga pool.

„Ütle ju ruttu!" noomis ametwend teisest pingist.

Jüri ei wõinutki ütlematta jätta. Ta oli Kaunwere küla poes ütelnud hulga inimeste ees minewapüha õhtul: kui kõik wait oleksid, tema tahab nii kaua rääkida, kuni neil Kõõts õpetajaks tuleb. Mitmed pidasid seda tõeks, sest Jüri oli suukas mees. Oleks ta nüüd ütlemata jätnud, kuidas ta oleks julenud tõsta jalga Kaunweresse. Jutud lendawad ruttu laiali.

Jüri tõusis püsti ja köhatas. Kes ligemalt silmitses, nägi kohe, et ta punane habe kergesti wärises ja ägedasti liikus wastu pinki olew põlw.

Saksad waatasid terawasti wöörmündrite otsa. Wististi ei oodatud sõna selle mehe suust. Ta oli sakste meelest kõlwatu waimuliku auameti jaoks.

„Sa tahad midagi ütelda,“ sähwas aulik wöörmündri-herra kurjalt. „Mõistad, tee lühidalt!“

Wöörmündri-herra wiskas hooletult teise pika koiwa teise peale ja hakkas aknast wälja waatlema kahte warblast, kes lustikalt siristasid ja mängisid aknalaual.

„Aulikud herrad!“ Wöörmündril näisid sõnad segi minewat. Ta jalg kompsis tihedamalt ja waljumalt wastu pinki ja punane habe wärises õige tugewasti.

Wöörmündri-herra istus endist wiisi. Selle asemel, et warblasi, kes olid sirtsudes ära lennanud, enam ei olnud waadelda, lõi ta tasakeste wilet. Kaugele see küll ei kostnud ja toa rahu ei seganud. Aga ta lõi.

Wöörmünder pühkis higi otsalt ja asus uuesti awaldama oma mõtet.

„Muidugi nutab kogudus wana õpetajat taga — aga ma tean, olen ka kuulnud, räägitakse ühes ja teises paigas, keda kogudus pidada tahtma uueks õpetajaks.“

Wöörmünder pääsis waewast. Aulik herra ei wilistanud enam, waid kargas püsti ja küsis kurjalt:

„Ütle, lurjus, selgemine Ah teie tahate teist õpetajaks, kui mina olen määranud. Keda?"

„Mis meil tahta," kinnitas keegi teine tagapool pingis, tulles Jürile appi. — „Eks kogudus kõnele."

„Ega kogudus üks inimene ole," ütles Jüri saades julgemaks, „et neid käsiksid. Ajawad aga peale, wõi nad järele jätawad."

Wöörmündri-herra nägu läks weel kurjemaks. Ka wana õpetaja näole ilmusid punased plekid. Wanemad wöörmündrid waatasid Jüri poole. Wist waatasid nad sellepärast, et neil kuskile mujale polnud waadata. Wõi tahtsid nad hoiatada ametwenda.

„Kirikul on oma walitsus, mille esimees olen mina patroni herraga," ütles wöörmündri-herra. „Kes küsib igamehe käest? Teie peate meie sõna kuulma." Wiimast kinnitas wöörmündri-herra iseäralise rõhuga.

„Eks meie nüüd ikka kuulaksime küll, aga mis sa inimsstele teed. Nad räägiwad, et inimesed pidada wõima ka walida."

„Olla lehes ülewal," ütles üks teine, „et saksad ei wõida ka seda panna, keda nad tahawad."

„Lehes ülewal? See on puhas wale, mis need lehed kirjutawad."

„Ei, see olla ikka tõsi. Kiriku kella-Tõnu räägib, et see olla tõsi. Ta wend elada seal, kus nõnda tehtud."

Sõna tuli sõnalt ja pooled wöörmündrid jäid kindlaks. Kiriku eestseisja sai ikka pahasemaks ja pahasemaks, kuid muud ta ei wõinud teha, kui olla hirmus wihane ja kärkida äritatud häälel. Ka Jüri ja ta seltsiliste juures oli sündinud muudatus. Nad polnud enam nii arad, seda wõis sellestki aru saada, et Jüri habe enam ei wärisenud ja ta põlwega pingi wastu ei kompsinud. Ikka ilusamad ja põhjalikumad kostused mõistsid rumalad talupojad wastata tarkadele sakstele.

Sakste asi ei hakkanud kuidagi ja nad ei saanud ametnikke oma nõusse.

Saksad kõnelesid hulga aega Saksa keeli.

Õpetaja-herra seletas, et tema weel ei mõtle täiesti oma ametit ära anda, sest ta tahta weel kogudusega seltsis Issandat teenida. Ärgu olgu tüli, sest tülitsemine tuleb kuradist. Need olla wäga kurwastawad mõtted, mida ta täna kuulda. Waimulik walitsus tunda ikka palju paremini, kui talupojad, kes kogudusele karjaseks kõlbada, kes mitte. Andku kellamees nii palju nõu kui tahab, aga siiski, kui see ei ole Jumala ja ülemate tahtmine, ei saada Köötsi iialgi lubatud siia õpetajaks. Tema olla kõrge waimuliku walitsuse käest endale abilist palunud ja selleks oma poja ette pannud ja seda olla talle ka lahkesti lubatud. Keegi ei wõi weel teada, kes on peale teda tulewane Juhisaare õpetaja, sest Issand walida oma lambakestele ise kõlbulised karjased. Selle wastu aga ei wõida wist kellegil olla, et tema poeg teda wanas eas awitaks.

Konwent lõpetati ära.

Saksad, ehk nad küll wihased rumalate talupoegade peale, rõõmustasid sellegipärast, et nüüd olid jõudnud selgusele. Üldisel õpetaja-walimisel oleks Kurt kindlasti läbi kukkunud ja saksad teadsid wäga hästi kummagi poole õigusi. Nüüd sai asi teise näo, — ja aegamööda wõis seda asja parandada.

Ka wöörmündritel olid mitmesugused tundmused. Jüri oli uhke oma seltsimeestega, et nad nii kindlasti seisid oma asja eest Koguduse tahtmine on enam, kui mõne saksa oma. „Aeg pole enam endine," ütlesid nad ja see sõna pidi nagu iseenesest kõik seletama. Wanemad mehed olid mures, sest arwatawasti oli õpetaja-herra nüüd nende peale pahane. Nad oleksid konwendil hea meelega õpetaja poolt kõnelenud, aga sõnelemine oli seal

nii äge, et nad wahele ütelda ei saanudki. Nüüd wäljas wabas õhus tuli neile koguduse soow meele ja nad nägid oma julgeid seltsimehi. Ka nemadki enam ei kahetsenud.

IV.

Juhisaare koguduses oli elu käärimas. Nagu käärimine märga selgitab, õlle puhtaks ja kangeks teeb, pidi see käärimine ka selgitama Juhisaare koguduse sisemist elu. Nad tahtsid ka kanged olla, sest mitmet moodi jutud olid wististi wälja läinud aulikkude sakste eneste käest. Need jutud äritasid talupojad otse wihale. Laideti koguduse poolt mõtesse wõetud õpetajat Kõõtsi, aga laimdus oli sedawõrd jäme, et keegi waewaks ei wõtnud seda uskuda. Teati juba, kust jutud pandud liikuma ja nüüd saadi ka põhjusest aru, miks nad on käimas. Kus ei seletatud õpetaja asja? Olgu niidult koju tulles: Eelkõndija tasandas ja järeletulija kiirustas samme ja sel wiisil korjas kokku hea salk inimesi. Ja nende jutt oli uue õpetaja walimisest. Riiakad mehed said kõrtsi kohal tigedakski. Tõepoolest oleks see nii mitmelgi ükskõik olnud, kes neil on pühapäewal kantslis, kuid miks nii? „Miks meil midagi pole ütelda, kuna meie ka palka maksame, wast rohkem weel, kui need saksad. Meid tehakse rumalaks," ja siis jutustas ta, kuida ta nii mitu korda ja mitmel wiisil oli kuskil osanud hästi sulguda isanda wõi parunigi suu. — „Ja mis sest mulle tehti? Aeg pole enam endine, igal inimesel oma õigus." — Ja seda uskusid kõik. Mõned waesemad, kes ilmas küll palju näinud, ja nii mõndagi teadsid, aga oma nõrga iseloomu mõjul oma mõtteid pelgasid, kinnitasid jõukate meeste mõtteid õigeks ja kiitsid neid. Niisugused mehed

said siis napsi wiina wõi klaasi õlut. Sarnane inimene pühkis siis rätikuga üle suu, ega keegi ometi tema mõtteid ei teadnud. Mõned wiletsamad, nagu kingsepp Lõhmus, kõigile tuntud hea töömees, aga wilets joodik, astusid jämedal kombel üles, mida teised heaks ei kiitnud. Kui noorherra Kurt oma õega kiriku kõrtsi tagant läbi minewat teed mööda sõitis kuhugile, haukus Lõhmus läbi katkise kõrtsiakna noorherra peale. Ehk küll Lõhmus sellega tahtis teistele nalja teha, teadis ometi igamees, et see kellegi nali ei ole ja keegi ei lubanud awaldada mingisugust kaitset, ega kaastundmust, kui Lõhmus selle eest edaspidi wõetakse seaduslikule wastutusele.

Aga asjast ei tulnud wälja midagi, sest kogudus ei osanud kusagilt peale hakata. Wana õpetajaherra ei saanud pea wähemaltki kiriku asjadega tegemist teha, sest teda tabas konwendi päewast saadik haigus. Uue õpetaja walimist ette ei wõetud, sest õpetaja-herra asemel talitas ta poeg, abiline ja koguduse poolt põlatud kohawaritseja.

Jutud ja kõnelemised õpetaja walimise asjus lõid juba suikuma, aga seal leiti nende elustamiseks uus põhjus. Noor õpetaja, kes siin koguduse teada küll täidab abilise kohuseid, olla kirikuwalitsuse poolt juba Juhisaare õpetajaks kinnitatud ja laulatamise päew teatawat warsti kogudusele. Kui palju oli sellel jutul tõepõhja all, ei wõtnud keegi waewaks järele uurida, kuid kõik uskusid seda ja maru tõusis kahekordse jõuga. Mis nad enne wäewõimuga ei jõudnud korda saata, teewad nüüd kawalusega. Kui nüüd keegi ütles midagi jämedasti noore, kui ka paraku wana waimuliku kohta, siis arwati see kohaseks. Kui keegi nüüd nimetas terwet sakste sugu petjaks ja wereimejaks, kinnitati see kõrwalt toodud näituse waral õigeks

Nõupidamised astusid päewakorrale: Mis teha? Kuidas oleks nüüd wõimalik nii asja ajada, et Kurt ei saaks Juhisaarele õpetajaks?

Ühed andsid nõu kaewata. Aga kuhu? Kes wõtab kaebust kuulda? Saadi aru, et see kaebus peab kaugemale ulatama siinsetest ülemuse ringkondist, Aga kes laseb nende kirju õigele kohale, kes paneb tähele taluinimese kaebust? Ehk jõuakski kaebus soowitud kohta, kas seks ei läheks tarwis hulk aega. Ehk kaebawad üksikud, kas seda pannakse tähele? Kas sellel ei peaks all olema wististi kõige koguduse liikmete allkirjad? Aga kes korraldab asja niikaugele? Ikka nõrgemaks ja nõrgemaks läks kaebuse abinõu eesmärgi kättesaamiseks. Mõned arwasid palka sedawõrd wähendada, et tal elada oleks wõimatu. Aga ka sellele arwamisele leiti wastandid. On ta kord õpetajaks walitud, siis peab talle ka seaduslik palk maksetama. Seda sunnib kohus. Ei ole mingit seaduslikku põhja, mille najale toetades wõib kärpida palka. On ta Juhisaarele õpetajaks kinnitatud, siis waadatakse ülemal pool nii selle peale, et see walimine on sündinud ka maakoguduse nõusolekul Siis ei maksa midagi ütelda, öeldakse: Miks teie ennemine ei rääkinud?

Mitmed ei saanud isegi aru, miks Kurt on neile nii wastumeelt Nad olid naabri kirikus käinud, kus ka oli noor õpetaja, aga seal oli neil nii armas ja hea. Jutlus, mis ta ütles, mõjus sügawasti hinge ja siis weel need jutud, mis sealne rahwas kõneles oma waimulikust mehest. Need olid puhas kiituseks. Küll ta käia rahwaga lahkesti ümber, tulla heameelega taluinimeste pidudele, wiibida kaua nende hulgas, osata nagu omasugune juttu ajada ja ei panna pahaks ka naljagi. Tunda kõik koguduseliikmed, küsida nende terwise järele ja käskida wahest ka tema poolt terwitada koduseid. Ei olla keegi teda walju ja tusast näinud ja isegi lapsed ei karta teda sugugi. Miks meie ei saa omale sarnast õpetajat? See mõte tegi piina. Isegi nagu haledust oli südames tunda, nagu siis tuntakse, kui mingi ihaldut asjast wastu tahtmist peab jääma ilma.

Oligi ka neid, kes Kurti pea wead üles leidsid ja nimelt: tal puudub rahwa keel ja rahwa täieline tundmine Ehk ta küll lapsena oli wiibinud rahwa seas, polnud ta sealt kuigi palju suutnud omandada. Selle kistud kõnega, mis kubises wigadest ja halwast wäljarääkimisest, ei suuda ta pooleski mõjuda rahwa peale nii, nagu seda läheb tarwis ustawal karjasel. Ta ei saa ilmaski sõbraks, sest nii kaugele ei suuda ta ennast järele aidata, et teed wõiks leida rahwa südamesse.

Juhisaare koguduses otsustati ja harutati sel ajal palju aga kindlale teele, mis nende arwates oleks wiinud wõidule, ei jõutud ometi. Öeldi juba üksteisele. „Küllap ta jääb!"

Seal hakati midagi sosistama esmalt salaja, kuni jutud läksid ikka waljumaks ja rääkijad julgemaks. „Ei Kurt meile õpetajaks jää, küllap näete." See oli uuesti kerkinud kõnepõhi Missugused sammud seks on astutud, missugusid teesid tahetakse tarwitada tema kõrwaldamiseks, seda ei teadnud keegi teisele seletada. Kes see wõimumees on, kes kogudust temast tahab ja wõib wabastada, ka seda ei tuntud.

„Kurt teeb tulewal pühapäewal meil wiimast korda jutlust, aga wõimalik, et tema mehikese jalg enam ei astu Juhisaare kantslisse ja ta silm wist Juhiraare kiriku seesmist ilu ei seleta."

See oli kõigi meelest imelik ja arusaamata, aga südamega nagu aimati, et Juhisaare koguduse ajaloos sündimas on midagi enneolematut. Mõni wanem pani käed risti, sest nende südamed aimasid halba. Paljud wõtsid nõuks tingimata minna pühapäewal jumalakotta.

V.

Oli ilus pühapäewa hommik. Päikest ennast polnud weel näha, kui juba kõik loodus oli häälis-

keelis. Linnud laulsid üksteise wõidu ja rohus sirtsusid tirtsud. Selle järele wõis arwata, et terwe loodus on ülirõõmus ja ta kõige kaunimal wiisil tõttab wastu wõtma päikest.

Juhisaare kiriku kellamehe Tõnu majakene oli kaunis kohas üksikult suure metsa serwal. Ta seisis seal kohas, kus enne Wõõksa walla ja Nammi mõisa piiri peal oli olnud wärawawahi onnikene. Aga sest ajast, kui Wõõksa wald Nammi herra omanduseks sai, kaotas nimetatud herra Wõõksa meeste karjamaa ära ja laskis selle maa oma metsamaaga ühte. Nüüd ei lastud looma jalgagi sinna, polnud sellepärast siis ka sinna waja wärawawahti. Et karjase onnikese ümber natuke maad oli põlluks haritud, sai kellamees Tõnu selle omale rendile ja ta ehitas sinna ka omale wäikese maja. Suurt warandust see põld ei jaksanud anda ta omanikule, päike kõrwetas suure metsa ääres wilja ära, aga ometi oli seal ilus elada. Ei sinna maale puutunud mingid rahusegajaid hääli wälimisest ilmast, aga selle wastu kosutas südant ja ülendas hinge alatine lindude laul: Põldude taga kaswas paks lepik ja seal laksutasid ööpikud kewadel öö läbi.

Tõnu wõis omal üle talwe pidada lehma ja paar lammast. Suwel sõi lehm rammusat rohtu ja andis rohkesti piima, aga ka talwine hein ei olnud halb. Muud Tõnu ei soowinudki kui paksu haput piima, — see oli ta himuroog.

Tõnu oli ilmas palju näinud. Noores põlwes tahtis isa talle muretseda Lustiwere külast wäheldase talu, aga poiss armastas puutööd, kadus kodust ja teenis mitu aastat puusepana suurel Inglise laewal. Ta tuli haiglaselt tagasi, aga kodumaa kliimas paranes terwis ruttu. Wäljamaale ei läinud ta enam, waid jäi kodumaale. Esmalt oli ta ühes mõisas puusepaks, aga ka see amet ei läinud. Seal juhtus Tõnule õnn. Ta wõttis wäikesed wärawahi põllud oma kätte rendile, sai Juhisaare ki-

riku kellalöömise oma ametiks ja hakkas weel wedama nimetatud kihelkonna postikotti. Suurt need toimetused üksikult sisse ei toonud, nagu: postikoti wedamise eest maksti tale aastas kakskümmend rubla raha ja kellalöömise eest sai ta 3 wakka wilja. Aga Tõnu elas ometi. Kihelkonnast toodi see wili kokku õpetaja maksuga ühes.

Aastate wältusel oli Tõnu kihelkonnas tuttawaks saanud, aga selle juures ise ka läinud wanaks. Kergeid jalgu nõudwa postiweo oli ta juba mõne aasta eest ära annud, aga kellameheks jäi ta edasi. Mõned sugulased soowitasid, et ta selle ameti ka ära annaks, wäikene palk ja mööda treppisid üles ronimine wõib jalad hoopis ära rikkuda. Ei saa wanas eas paigastki, kes see suudab toetada. Aga sarnast juttu ei wõtnud wanamees kuuldagi — sai kogunisti äritatud ja wihasekski.

Ta oli oma ametis harjunud. Ikka ühel ajal (räägiti, et tal kodus kella ei olegi) ilmus ta pühapäewa hommikul metsanurga tagant, puhkas natuke kiriku karjalautade taga ja läks siis toast wõtmeid tooma. Jõudes torni lükkas ta luugid lahti harjunud käega. Niipea kui õrnaltki puudutas kellanööre, algasid kellad oma pühapäewa hommikust laulu. Ilus oli see laul ja kui taktis! Kaugel oli teada, et nii ilusasti ei lööda kuskil kellu, kui Juhisaarel. Hommiku puhtel hüüdsid ja manitsesid kellad igaüht kiriku. Ja kostis see hõbehääleline kutse teist korda, siis hakkas walmistuma ka kõhklejagi. Kui kolmat korda kellad helisesid, siis ruttas rahwas pühakotta. Nii kergesti, kui ta käed käisid, lõid kellade kõrad iseäralise jõuga wastu ääri wärisema pannes õhu ümberringi. Poisikesed läksid torni, aga ta ei pannud siis kedagi tähele, näis, nagu oleks kellad kõnelenud talle sala-uudiseid, millest tema üksnes jaksab aru saada, ja mis on nii magus jutt, et see midagi ümbrusest ei lase tähele panna. Ta süda tuksus rõõmu pärast, sest need armsad

helid neilt waskseilt huulilt käskisid teda unustada kõik mured. Tal näitas, nagu oleks ta siin warjul, nagu oleks ta nüüd wälisest ilmast lahus, kuhu ei jõua sealt alt walud ja waewad, õhkamised ja ägamised. Ka surnud asjad tunnistasid ta arwamised õigeks, sest isegi kiriku torn wärises rõõmu pärast. Helistamise ajal wiibis ta pilk kaugel, kaugel, aga ta ei teadnud wististi isegi, miks ta pilgu laskis wiibida mitu wersta eemal Lustiwere küla peal. Eks see olnud ta sündimisekoht, aga nagu teada, on ju muud tähtsad sündmused weel elus, mis inimest ühe koha külge köidawad. Ehk juba hommikulaul pea läbi oli lauldud, kostis kellade heli weel ülewalt tornist kirikus olijate kõrwu. Räägiti sedagi, et wana Tõnu olla mõnikord ennast unustanud ja kui teda poleks keelatud, oleks helistanud kogu jumalateenistuse aja. —

Jumalateenistuse ajal istus ta altari taga kiwisimsul. Seda ei pandud tähele, millal ta sinna läks, aga seda nähti alati, kui ta sealt wälja tuli. Wõi ta muidu oleks wälja tulnud, kui poleks seda nõudnud ametitalitus: igakord ilmus ta, kui aulik õpetaja-herra altarisse astus, et wiimase eest awada ust, ja ta tuli ka kirikukotiga. Iga mehe peakohal raputas ta kellukest, nii et inimene, kui ta tahtis wabaneda tüütawast kellukesest, pidi kotti panema kopika. Sellega oli Tõnu ka rahul ja läks edasi. Ta teadis iga inimest koguduses, kes heldelt, kes wisalt kotiraha annab, ehk kes jälle on hoopis kitsi. Ka oli ta walmis mõnele lapsele kotiga kolm korda pähe lööma, kui aga wanem näitab lapse pea peale näpuga. Seda tehti sellepärast, et tuima peaga laps siis saaks lugemise ruttu kätte.

Ja wana kellamees Tõnu korjas kirikukotiga aasta kohta palju raha. Kuskil mujal koguduses ei korjatud kotiga nii suurt summa ja mitmes koguduses olid korjamisekotid hoopis ära kaotatud.

Juhisaarel oli alles tänawu ehitud koguni uus kott ja kellamees Tõnu lasknud oma kulul tale ümber panna rohelised siidipaelad. Need maksnud küll üks kolmandik ta palgast, aga ometi rõõmust läikis ta silm korjates uue kotiga.

Tõnu oli naisemees, kuna teda ometi nooresooga ei oldud rõõmustatud Ta elas kodus naisega urisemata ja nurisemata, nagu poleks nad ühelei-walisedki Seda wõis küll rumaluseks ja tuimuseks nimetada, sest õige abielupaar peab ikka wahest sekka ka tülitsema, nagu päiksepaiste sekka tuleb wahel pikset ja rahet. Pärastine leppimine on siis kahekordselt hea ja muudab wana õnne uuesti nii elawaks

Laialt tunti wana kellameest Tõnu Ühtemoodi käis ta alati riides ja paraku ei sundinud teda ülikonda muutma ei suwine soojus ega talwe külm. Hall kaabu peas ja samakarwaline pikk kuub ja see oli kõik. West, kuub, püksid pea kellegile silma ei puutunud, sest kuub oli ümbert kinni punase ja hallitriibulise wööga Kui ta kõndis, astus ta tasa ja ettewaatlikult. Sellepärast ei tulnud palju ette, et teda oleks nähtud komistawat ja ta ise olla kinnitanud, et ta wõita oma sammudega karwa pealt wälja heina- wõi põllutüki pikkuse.

Kaugelt tunti Tõnu ta hallist palitust ja käimisewiisist Lapsed jooksid igakord tuppa tulijat teadustama ja kuskil ei wõetud kellameest külmalt wastu Ta jutustas õige plaanilikult ja ehk ta küll kõneles kaunis palju, ei nimetanud teda keegi lobisejaks. Head nõu mõistis ta anda, ja kui wähegi wõimalik, oli ta tuttawat kohe walmis aitama. Tal käis ka oma ajaleht. Paljud panid seda talle pahaks, et wana inimene tegemist teeb ilmalikkude asjadega ja mõni laitis tale seda otse suu sisse. Tõnu aga tähendas waikselt, et ta sellest ometi lahkuda ei wõida.

Ta parkis ka lambanahku ja sellepärast oli tal ligimistega läbikäimisi.

Tähendatud pühapäewa hommikul oli Tõnu

enne päikest jalul. Ta käis tiitsesti toast õue ja jälle tuppa tagasi. Rõõmsat lindude laulu ei pannud ta tähele, kuskil kohal ei leidnud ta parajat püsi. Mingi hirmus seletamata asi näis rõhuwat ta rinda, peletawat und, sest nii wara poleks weel tarwis olnud tõusta.

Waewalt oli päike oma kuldkiired kaugelt idast laotanud üle ilma, mis ulatasid ka kuni kellamehe majakeseni, kui Tõnu oma harilikus ülikonnas teele astus. Wana eidekene oli waewalt tõusnud ja küsinud, kuhu ta täna hommiku nii wara läheb, miks ta hommikust ei söö, aga wastust ta ei saanud. See sellest ka midagi ei mõtelnud, waid algas kõige waiksema meelega oma igapäewast toimetust.

Tõnu hinge rõhus ränk koorem. Täna sai 25 aastat täis, mil ta esimest korda pihku wõttis Juhisaare tornikellade nöörid. Eila oli tale teada antud, et ta tänasest päewast saadik on lahti kellamehe ametist ja kolmandaks oli koguduses määratud tänaseks pühapäewaks õpetaja wastu salaleping. Kolm naist pidid kinni wõtma kirikusse tulija noore õpetaja, kuue seljast ja kaelalapid eest ära kiskuma ja kellamees ei pidanud kolmat korda siis, kui õpetaja oma toast wälja astub, ka mitte kiriku kellu helistama.

Leping oli saladus ja üksnes ta osalised teadsid seda. Niiwiisi koguduse eest teotatult ei kõlba ta enam waimuliku ameti peale. Teotuse kordasaatjaks olid naised määratud, arwates, et naiste peale mingi kohus ei hakka.

Kellamees jõudis paksust metsast wälja. Tee, mida mööda ta nüüd läks, käis kõrget seljandikku mööda, mille peal kaswasid wäheldased kadakapõõsad. Kõik hingas pühapäewa hommiku waikuses. Kaste säras põõsastel ja rohul, wahest nagu kuld ja kallid kiwid, wahest jälle nagu nutja silmawee pisarad. Jalakäija ehmatas jänese põõsast üles. Arg loom lõi esmalt püsti ja jooksis siis, litsudes kõrwu selja wastu, põigiti üle tee.

Rahwas aga usub jänese üle tee jooksmist pahaks ennustuseks.

Tee läks järwe ääre, millest Juhisaare jõgi wälja jookseb Enne oli kellamees jäänud siin kohal seisatama waadeldes nõiduslikku ilusat looduspilti. Päikese kiired helkisid järwe pinnalt muutes seda mitmewärwiliseks. Wahest ta näitas olewat nagu põlew meri, millest üles karglesid tulekeeled, seal oli ta jälle hõbeda karwaline, milles särasid tuhanded kuldpeaga naelad.

Kui hommikune tuul pani ta pinna liikuma, siis paistis nagu oleksid wetewaimud pidutsenud, igal ühes peas puhtast wahust walge kroon. Lained tulid ülewalt järwest ja lagunesid kohisedes wastu kiwilist kallast. See kohin oli aga selge kõne, mis igamees sel kombel mõistis, missugune oli ta hinge seisukord. Waewatule ütlesid lained troosti, rõõmsaga nad weeretasid ühes rõõmulist wiit. Teine poolt kalda äärest paksust roost tõusid prääksudes pardid ja lendasid omale otsima hommikueinet.

Täna hommikul ei seisatanud Tõnu järwe ääres. Wägise tahtis ta silm enne nähtud igawesti uut pilti waadelda, aga miski sund hoidis teda seda tegemast. Jälle tuli tale meele, kuidas ta ruttas põksuwa südamega 25 aasta eest esimest korda oma ametile, kuidas ta siis oli tänasele hommikule nii sarnane. Sel korral oli ta terwis weel tugew ja meel rõõmus. Ta waatles hulga aega ja hüüd tungis ta suust: „Oh kui ilus sa oled, mu kodu!“ Aga täna! Ka neid mõtteid ei suutnud ta ära kanda. Ta katsus ära põgeneda järwe äärest wõimalikult ruttu. Järwe lained kohisesid ja sealt kostsid tale sõnad kõrwu, aga need polnud niisugused, nagu ta ikka oli harjunud kuulma ja mis ta hinges olid leidnud nii sõbraliku wastukõla. Ei — täna nad kõnelesid ähwardawalt, noomiwalt, aga ka nagu ärdasti tagasikutsuwalt.

Tõnu jõudis jahedasse männiku. Siia ei pääsenud hommikuse päikese kiired ja siin ta wabanes ka rohkem närijast waewast, ehk lainete kohin

polnud kõrwadest weelgi kadunud. Natuke oli metsa teed ja ta jõudis metsast wälja, enese ees nähes kirikut oma ümber seiswate majadega. Ka siin walitses pühapäewa hommikune rahu. Kõrtsi seina ääres puhkas joodik ja ta oli hommikuse päikese kurte mõjul kokku kiskunud. Päikese kiired tõid ta närtsinud kehasse uut elu. Ta liigutas ja ägas.

Natuke maad joodikust eemal püherdas kõrtsmiku emis pehmes liiwas, kuna ta ümber põrsakesed rõõmsasti mängisid päikese paistel. Kui hea sa oled, hommiku päikene!

Tõnu seisatas kiriku karjalautade taga kingul ja pühkis higi. Ta oli täna rutemini kõndinud, kui harilikult, aga praegu oli weel wara minna wõtmete järele.

Päikese kiired langesid eemal seiswa kiriku ja kellatorni akendele. Kukk ülewal torni otsas, mis Tõnule nii tuttaw ja mille ta kümnekonna aasta eest ise pani oma käega sinna üles, liikus rahutult. Tõnu meelest oli, nagu teeks ta äkitselt suu lahti ja kuulutaks ülewalt ilmale, mis praegu täidab kellamehe hinge. Aga kukk jäi wait.

Pea kuuldusid kirikumõisa õuest hääled. Inimesed algasid oma harilikka toimetusi. Tõnu läks wõtmete järele.

Trepi peal lamas suur mustakirju õuekoer. Loom tundis kellameest, kui wana sõpra, kes igakord tale lahkesti käega pähe patsutas, ja tuli mehele wastu. Täna lõi Tõnu looma jalaga kurjalt ja kurwalt läks elajas puupinu taha ja ringutas laisalt.

Kiriku wõtmed hoiti harilikult köögis naela otsas. Kellamees läks neid sealt wõtma, kui tüdruk Mari talle ukse wahel wastu tuli. Ilma et Tõnu oleks märganud teretatagi, ütles ta:

„Anna wõtmed siia!"

„Oh, oh, nii wara juba. Mis sul on, sa ei ütle täna mulle tere hommikutki. Oled pahema jala enne woodist wälja sirutanud."

Lõbus tüdruk naeris ja waatas lahke siniste silmadega wanamehele otsa.

„Anna wõtmed siia!“ kordas kellamees. „Wõi minagi neid keelan.“

Neiu ulatas wõtmed Tõnu kätte.

Wanamees läks wälja.

Täna oli tal palju raskem üles astuda treppisid mööda, kui harilikult ennemalt ja kui ta wiimaks jõudis kellakambri, tundis ta põlwedes nõrgestust. Ta tegi luugid lahti. Missugune tore wäljawaade! Kaugele, kaugele tungis ta pilk üle metsade, külade, jõgede, järwede.

Juhisaare kirikul oli ümberkaudu kõige pikem torn, sellepärast pakub wäljawaade sealt ka õige suurepäralist pilti. Kahekordselt hinge ülendaw oli see pilt selgel suwehommikul päewatõusu ajal.

VI.

Juba hakkas inimesi tulema niihästi üksikult, kui ka salgakaupa. Oli weel wara. Inimesed seisatasid puude wilus, wõtsid pead paljaks ja pühkisid rätikuga higi. Mõned istusid paksude okstega wahtra warjule haljale murule jalgu puhkama. Harwad läksid suitsenud ja musta kõrtsi. Igamees põgenes päikese kiirte eest, sest ta oli hommikuse jaheduse loodusest täiesti peletanud ja paistis palawalt.

Kirikumõisas, õpetaja armsamas toas waewles ja ahastas noor õpetaja. Alles täna hommiku oli üks wanapoolne tüdruk, kes harilikult kõik head ja halwad uudised kandis õpetaja ette, tale jutustanud salalepingust õpetaja wastu. Esmalt oli sarnane kõne õpetaja meelest kui nõrgameelse jutt, aga tüdruku mitmekordse kinnituse ja ise oma pikema järelemõtlemise peale märkas tema asja tõsidust ja sai aru ähwardawast hädaohust. Mis teha? Kirikuteenistust ei wõinud ta pidamata jätta ja abi polnud saada nii ruttu ka kuskilt.

Ta kõneles asja oma haigele isale.

See kahwatas. Nii walge, ei hall, kui ta pale ka oli, ilmusid sinna siiski punased plekid. Wanake pigistas oma käsi kõigest jõust ja liikmed krugisesid, nagu oleks nad murdunud puruks.

„Mis teha, isa?"

„Mis teha," kordas wanake täis wiha. „Kristus rändas läbi waenlaste Kolgatale, aga tungis ka kuradite karjast läbi põrguhauda. Ka sina pead täis julgust oma waenlaste hulgast läbi pühakotta minema."

„Kuis ma jäksan — nad tulewad mu kallale ja teotawad mind," ahastas noormees.

„Mine! Tungi! Seisa kui Issanda sulane!" hüüdis wanake üliloomulikul ärituse toonil. „Siis ei tohi kurat wälja sirutada su järele oma käsi. Mine nüüd ruttu! Sa näed, ma olen jõuetu, ma ei saa sind aidata. Wõi puudub sul julgus ja usk. Mine palu enne!".

Noormees tuli wanaherra woodi juurest ära, aga üle kirjutusetoa läwe ei jaksanud ta jalga tõsta. Siin oli ees üks wanematest wöörmündritest, kes teatas ähwardawat hädaohtu ettewaatamata sõnadega ja seal juures noortmeest ka hoiatas.

„Isa, mis pean ma tegema, ma ei julge minna!" Nende sõnadega astus noormees uuesti haige isa juure.

Isa oli aga selle aja sees oma esimesest äritusest wõitu saanud ja waatas üsna rahulikult poja otsa.

„Ma tean, et sa ei julge," ütles wanamees, aga sellest ütelusest kõlas midagi, mis sarnast lauset näis warjawat: „Sul pole ju nii kõrgeid omadusi, et sinu pilk ja sõna wõiksid mässajaid eemale tõrjuda. Aga waatame, kas meie abi ei saa. Kas oleks kuidagi üht wöörmündrit wõimalik siia kutsuda?"

„Koorküla wöörmünder ongi siin."

„Luha Jaak?"

„Jah."

„Noh, see on wäga hea. Mine ütle, et ta, kui leiab, paar kolm wanemat wöörmündrit siia kutsub, aga kui neid poleks leida, siis ometi mõned, keda ta teab minu poole hoidwat. Saada köögi Mari Altsauna Hansule ütlema, et see ruttu torni läheb ja niipea kellad hüüdma paneb, kui walge rätikuga suurel trepil lehwitatakse. Tule siis ise siia, ma tahan panna ennast riidesse ja katsuda kaasa tulla. Ma arwan, et kõik hästi läheb. Pane Issand talle tänaseks ise sõnad suhu!" Wiimseid sõnu ütles wanake rohkem enesele.

Warsti ilmus Luha Jaak kahe wana wöörmündriga ja ühe külamehega kirjutuse tuppa.

Wana õpetaja komberdas poja toetusel kirjutustuppa. Wöörmündrid ei julgenud silmi waadata wanale waimulikule. Nad kartsid neid pilke, mis neist wanadest wäiksist aukuwajunud hallist silmist tulid ja südamesse tungisid. Nad ei teadnud ka asjast õiete midagi selgesti, ainult paari sõnaga ja segaselt oli Luha Jaak neile jõudnud seda seletada... Ega ka temagi seda palju teadnud. Nad arwasid, et wana õpetaja-herra ise neid waljule noomitusele wõtab, et nad ongi need kõige suuremad süüalused. Kõige kaugemal ukse ääres seisis külamees. Ta ei teadnud ka midagi, aga ta oli õpetaja-herrale tuntud.

Õpetaja tegi aga hoopis lahke näo ja ütles häälega, millest pühadus, heldus, aga ka julgustus kuuldus:

„Ah teie, armsad wennad, oletegi siis ristikoguduses weel truuks jäänud ja tulete aitama kuradi kawalaid wõrke tühjaks teha. Kiidetud olgu sa Issand — sul on weel selles karjas lambakesi, ehk küll oled saanud meile ränga katsumise ja risti. Aga sa tahad karjasega olla ja waenlased lüüa. Anna oma sõjameestele jõudu." Siis pööris ta wöörmündrite ja poja poole üteldes: „Sammu, Kurt, wöörmündrite wahel, ja wennad, kui teie

näete, et keegi tahab tungida noore õpetaja kallale, siis lükake waenlased eemale. Kas Hans läks torni?"

Wanake sai tüdrukult, keda ta sinna kutsund, jaatawa wastuse.

„Noh, hea küll, lehwitage natuke enne trepil rätikut ja minge Issanda nimel. Ma saadan sind oma pilguga ja palun su eest."

Wanake komberdas minema.

Sel ajal, kui Kurt kirikumõisas ahastuses heitles ja isaga nõu pidas, sündis kellakambris ka midagi, mida peab lugejatele jutustama.

Allsauna Hans elas õpetaja maa peal ja leidis igapäewast teenistust kirikumõisas päilisena. Ta oli suur, tugew wanapoolne mees ja tegi tihti purjus peaga rumalaid tükke. Mitu korda oli õpetaja ta peale sedawõrd pahandanud, et teda ära ajas, aga oma tubli töö ja alandlikkude palwete läbi leidis ta jälle andeksandmist. Õpetajale oli ta täieste allaheitlik ja kuulis kõigiti ta sõna.

Seesama mees rõõmustas wäga, kui tale aru toodi, et ta täna peab kiriku „sisse lööma". Tõnust ei olnud ta ilmaski suurt lugu pidanud, sest Tõnu oli ka kõrtsi juures ihaldatud wõõras oma õiglase meele ja magusa jutu pärast. Ta oli mõnikord Tõnule ka midagi halba ütelnud, kuid see ei lausunud ise sõnagi wastu, waid teised hakkasid ta eest seisma ja Hansu hirwitama. Sarnastel kordadel oli ta süda Tõnu peale täis, kuid muud midagi sellest wälja ei tulnud. Täna aga tahtis ta kellaköie wana kellamehe käest ära tõmmata ja täie jõuga helistada. Eks see olnud ju õpetaja tahtmine?

Suure rutuga läks ta kellatorni.

Kui Hans kellakambrini jõudis, seisis Tõnu rinnuli lati peal, mis põigiti oli pandud luugi augu kohale, ja waatas alla kirikumõisa poole. Treppisid mööda üles ruttaja sammud äratasid kellamehe ta mõtteist.

Tõnu nägu oli hirmus kahwatu ja tõsine, otse meeleäraheitmine paistis sealt. Sedawõrd oli nägu

wõõras, et isegi Hans otse jahmatades seisma jäi ja meele ei tulnud teretamisekski sõna lausuda. Hans pühkis warukaga higi ja ütles nagu enesele: „Küll hakkas aga palaw."

„Mis sa siit ülewalt tahad?" küsis Tõnu kurjalt.

Niisuguse järsu küsimise peale ei osanud Hans midagi kosta. Natukese aja pärast kogus ta ennast ja kogeldas:

„Õpetaja-herra käskis mind täna helistada."

„Mida sa helistad? Mina olen ju siin. Ja Tõnu kogu sirgus Hansu silmis suureks. „Tee, et siit kaod!"

Ka Hans läks juba wihaseks.

„Wõi sina oled minu ajaja. Õpetaja sind ei taha."

„Wõi ei tahta! Tea, et ma tänasest päewast saadik 25 aastat olen kellasid löönud."

„Täna ei pea sa enam lööma."

„See on minu asi."

Hans sai ägedaks, sest kirikumõisa trepil lehwitati walget rätikut. Mees astus kellade alla, et köisi pihku haarata.

„Ära liiguta," müristas Tõnu hirmsa häälega ja ta astus ligemale.

„Näe, käsitakse helistada," ja Hans wõttis suure kella köie pihku.

Ruttu käisid otsides Tõnu silmad ringi. Ja enne weel, kui harjumata mees jaksas kella „hüüdma" panna, kahmas Tõnu müüri ääres maas wedelewa kellanööri pihku ja andis Hansule mööda pead. Hirmsas walus laskis mees ruttu nööri lahti, taganes paar sammu kahe käega pead kinni hoides tagasi ja — kukkus karjatades trepi augus mööda trepiastmeid alla. Ta astus kogemata ise tagaspidi lahtise luugi kohta. Alt kostis hale ägamine ja appihüüdmine, aga seda ei kuulnud keegi peale Tõnu. Tõnu pea, kogu kirik, kogu ümbrus käis ta ees hirmsa kiirusega ringi ja igal silmapilgul arwas ta minewat ennast torniga ümber. Wahest

näis kalduwat jõe poole, wahest kõrtsi poole rahwahulga peale.

Ka Tõnu nägi lehwiwat rätikut kirikumõisa trepil.

Nüüd ilmus õpetaja, aga ta polnud üksi. Nagu iseenesest läksid wana kellamehe käed köite järele, aga ta kiskus nad kramplikult tagasi.

Tõnu nägi, kuidas õpetaja üles torni poole waatas. Õpetaja jõudis oma seltslastega pühakoda piirawa aia wäriku wahele. Ta jai silmapilguks seisatama ja waatas jälle üles kellakambri poole. Tõnu mõistis, mis ta selle waatega ütles, ja see käis kui noapiste ta hingest läbi. Mingi prügi wõi lubjatükk kukkus suure kella pihta ja see sumises nõrgalt, nagu oleks ta mehele meelde tuletanud ta kohust, mis ta täitnud kakskümmend wiis aastat nii truuilt. „Kas siis täna, oma juubelipäewal tõrgud sa helistamast?“

Õpetaja jõudis kirikuõue peale. Äkitselt läksid naised aia juurest, mille kõrwal kaswasid wanad põlised wahtrad, suure kiirusega õpetaja kallale. Noor waimulik kahwatas ja ta huultele tungis nõrk appihüüe. Mehed astusid naistele tee peale ette ja ei lasknud neid edasi tungida. Õpetaja külge ei jaksanud keegi kätt sirutada ja tal oli wõimalik minna tülitsejate ja käratsejate wahelt kiriku. Wöörmündrite ja naiste ümber kogus rohkesti inimesi, kes waljusti käratsedes wehkisid kätega.

„Löö kirik sisse!“ hüüdis keegi alt ja näitas mütsiga üles torni poole.

Tõnu pööris ümber. Tuul, mis lahtistest luugiaukudest läbi tõmbas, liigutas kellanöörisid ja puhus nad nüüd õieti Tõnu ligidale —

Mees ei jõudnud enam pidada.

Ja wõttis nööridest kinni ja helistas kõigest jõust — oma juubelipäewal.

VII.

Kaua helistas wana Kõõts, nõnda kaua, kuni raugesid ta käewarred. Nagu oleks iseäraline wägi kinni hoidnud kellanööre ta käte wahel. Kas pidi see siis olema tal wiimane kord?

Kui wiimaks märkas, et ta küll juba helistanud, jättis ta järele. Siis ruttas wanamees tornist suure kiirusega alla. Ta ei pannud trepi juures ägawat meest tähelegi. Kirikusse ta ei läinud. Kiriku esine plats oli tühi, juba oli alganud jutlus. Natuke seisatas Tõnu wahtrate warjus, siis ruttas ta nagu tagaaetuna koju poole.

Kui Tõnu koju jõudis, ehmatas eidekene nähes ta segast ja kahwatanud nägu.

„Mis sul on, mis on juhtunud?“ küsis naine kaastundlikult.

„Anna mulle süüa!“ ütles Tõnu wõera häälega.

Eit pani laupäewa õhtust järele jäänud pudru lauale ja küsis laua otsa seisatama jäädes:

„Miks sa nii wara kirikust koju tulid?“

Tõnu waatas kurjalt naise otsa. Pani lusika lauale ja ütles: „Ma ei taha süüa. Lähen kodust ära.“

Ja ta läks, jättes imestajat naist sinna.

Tõnu hulkus mööda metsi. Iga tuulekohin, iga sahin kuskil põõsas nagu oleks tale midagi ütelnud. kuid neil kõigil olid sarnased sõnad suus, mis kui pigistasid terawate tangidega Tõnu südant. Wiimaks komistas ta puu juurte peale maha ja roidunud mees uinus raskesse rahutusse unne.

Külm ja tugew wihm äratas kellamehe unest. Oli wist ammugi hakanud sadama, sest ümberringi kõwa maa peal olid suured weeloigud ja ta ise oli lige märg. Pilw oli wist üles kerkinud lõuna poolt ja sõudis pikkamisi tasasest tuulest aetuna põhja poole. Nüüd lahutas ennast pilwine taewas õhtukaarel ja alla wajuw päike waatas hoopis kurwalt jumalaga jätmiseks. Kui suur wahe

oli hommikuse tõusmise wahel, sest Tõnu eest oli, nagu oleks ta suwe otsa maganud ja ärganud alles hilisel sügisel.

Uni ei olnud teda kosutanud. Wäsinult ajas ta enese istukile. Nüüd tundis ta, kuidas liikmed wärisesid külma käes. Ta katsus meelde tuletada, mis päew see on ja kus ta praegu wiibib. Esmalt ei mäletanud, aga pea tulid sündmused meele, nagu läbi une. Täna oli tal 25 aastat kellamehe ametis täis ja selle nõuga läks ta täna torni, et jumalateenistuse alguseks mitte helistada. Oi kui suur ja andeksandmata patt! Nagu tuli põletas see nüüd wana kellamehe südames.

Ta tõusis waewaga püsti, et liigutada külma käes tardunud liikmeid ja kauaks ta siis siiagi wõis jääda?

Ta käis natuke aega, kuna ta wälja jõudis kitsale teele. Ta läks seda mööda arwata mõni sada sammu, kui jalgtee tegi pöörangu. Siit käänaku tagant paistis Tõnule kätte üksiolew Kuuse kõrts. Tõnu wõttis nõuks kõrtsi minna.

See kõrts oli õieti kuulus, niihästi pahategude läbi, mis seal sündisid, kui ka oma mustuse ja halwa wiina poolest. Kes seda wõib teada, kust taewakaarelt oli kõrtsmik pärit, aga igatahes oli ta üks esimene kelm. Leti all seisid tal mitmed pudelid, mõnedes tubakawesi, teised koguni selge weega täidetud. Nii andis ta wiina, kuidas keegi purjus oli, ja kui keegi julges ka aru saades nuriseda, siis wiskas kõrtsmik selle kõige õigemat teed uksest wälja.

Kui Tõnu kõrtsituppa astus, ei pandud tulijat alguses tähelegi. Mehed olid kõrtsi leti ees ja kõrtsmik näitas neile midagi uut asja wõi kunstükki. Sarnaste kunstükkide peale oli kõrtsmik meister ja ta oskas neid teha paberi krookedega wõi wiltu ja haakidesse lõigatud puupulkadega mõnikümmend. Suurt uudist seal ei olnud, aga talumehed tükkisid rüsinal ligi. Seda silmapilku tarwitasid kõrts-

miku sõbrad ja näppasid teistel rahakotid taskutest. Hakkas keegi taga kaebama, sellele tehti wäikene „saun“ ja wisati, kui ta ise ei mõistnud minna, üle läwe. Pärast eneste keskel harutasid mehed, kui palju keegi saanud, aga kes sungi tõtt ütles Ja siis jõid, tukkusid ja wahest sekka ka tülitsesid nad kuni hommikuni.

Nii oli see elu siin enne käinud ja nii läks ka praegu. Inimesed sõimasid kõrtsi igasuguste nimedega. See näitas, nagu oleks nad kõrtsi põlgajad aga nad läksid ise kohe sinna ja seal norutasid heameelega. Kõrtsmik kinnitas, et tema ei mõistwad muud moodi magada, kui istudes. Mis woodisse puutub, siis olla ta kolme aasta kohta 5 tundi woodis maganud.

Kõrtsis oli Tõnul miu tuttawat meest ja peagi märkas üks neist wana tubli kellameest.

„Ah sina ka siin, tule ligemale!“

Kõrtsilised waatasid Tõnu poole.

„Ah, mis sind siia ajas,“ tähendas üks. „Aga kuuldub, et noor õpetaja, wõi kes kurat olla sind lahti lasknud. Oled ikka wist hea hulga aega treppisid mööda üles roninud?“

Tõnu ei wastanud midagi.

„Noh, sa ei taha rääkida, mis?“ mees astus ligemale. „Aga kust sa siis tuled, pole sul hamba all kuiwa kohta. Hei, kõrtsipapa, anna wanale kellamehele naps wiina, teeb südame soojaks.“

Kõrtsmik kallas paksu klaasi wiina täis ja tuntud mees andis Tõnu kätte.

Tõnu jõi, jõi ja kibe wiin lagunes nagu tuli kehas laiali.

„Lasku peale,“ tähendas Tõnu klaasi ära pannes, „wõi ma nüüd sellepärast suren.“

„Noh, see teeb südame täis,“ ütles üks sasis habemega mees, „aga keda nad peaksid jälle panema. Ega nüüd keegi neid nii ilusasti lüüa mõista, kui sina.“

„Noh, mis sa nüüd ka tead! Oled sa kolmel aastal kirikukella kuulnud?" pilkas üks noor täie kehaga mees, endist kõnelejat.

„Sina, sina oled wist püha Jüri," urises teine.

„Pole sa meist palju parem. Kõrtsmik anna pool naela."

Kui kõrtsmik wiina oli wälja kallanud, pakkus kõneleja seda Tõnule.

Tõnu tõrkus.

„Noh, see nüüd midagi teeb. Eks sul ole kahju, mis nüüd karta, ega sa enam papi kildas istu."

Tõnu wõttis selle wastu ja jõi klaasi tühjaks'

Ja Tõnu jõi külameeste käest õhtu jooksul weel palju wiina.

Tuli paar uut kõrtsilist.

Teine waatas otse, nagu tunnistades, Tõnu otsa ja läks siis ostis wiina. Ta tuli wiinaklaas käes Tõnu juure ja pakkus sellele, aga Tõnu oli juba päris purjus.

„Ma tahtsin sulle midagi ütelda," rääkis wõõras pool salaja, „oled kuulnud?"

„Mida? ah, ah, ah, et mind kellamehe ametist lahti lasti, aga Hans sai mu käest ka hea piiraka."

„Waat' see'p see on, mees on surnud."

„Ega mina teda surnuks löönud „

„Ma ei tea, aga tohter ütelnud, et hoop meele kohta on elu wõtnud. Murtud käeluu poolest oleks ta wõinud elada sada aastat."

Purjus kellamees, nii purjus kui ta küll ka oli, aimas asja tõsidust.

„On see tõsi?" küsis ta ahastades.

„Tõsi küll ja sind otsitakse. Wõib olla, tulewad seda teed mööda tagasi, astuwad sisse ja wõtawad su kinni."

Tõnu puges ilma tähelepanemata uksest wälja.

Oli walge suweöö. Muidugi on ju ööd sel ajal walged, aga täna paistis üle metsa weel kullakarwaline kuu. Ilus öö!

Pärast rasket wihma oli õhk muutunud natukese wilumaks ja jahe tuul puhus ja jahutas rutul rändajat.

Aga Tõnule oli õhk soe ja tuul palaw kui saunaleil.

Kuhu minna? Kuskil ei teadnud ta parajat paika. Hirmus piin näris ta südames ja hääl, mis rindus ähwardas, ei tahtnud waikida. Ta läks ilma eesmärgita üle kõrtsi eesolewa nõmmiku teise külge paksu metsa poole. Ta sai aru, et ta kinni wõetakse, kohtusse wiiakse, kuhu ta elus polnud weel jalaga saanud, ja siis nagu mõrtsuk raudu pannakse. Nüüd mõtles ta weel midagi, aga ta ei jaksanud sellest isegi aru saada. Midagi hirmust pidi see aga küll olema, sest ta tundis, kuidas jääkülm higi katab la palet.

Seal kuulis ta korraga kirikukellade heli. Ta kuulatas ja nad kõnelesid sõnu, mis Tõnu wäga hästi aru sai:

Pea — kinni — mõrtsuk! — Pea — kinni mõrtsuk!

Tõnu ei jõudnud enam püsti seista, sest ta põlwed olid nõrgad. Ta waatas kuu poole ja seal nägi ta kirikutorni kelladega. Kellad liikusid täie hooga, kuna neid surnunäoline Hans käima pani. Iga kord, kui kellad liikusid lahtise luugi poole, nägi Tõnu nende kõrasid ja need olid lihased inimeste keeled ja hüüdsid:

Wõt—ke kinni mõrt—suk! Wõt—ke kinni mõrtsuk!

Ta kuulis ka tee pealt wankri mürinat ja kellad laulsid:

Pea—kinni mõrt—suk! Wõt—ke kinni mõrtsuk!

Tõnu pani jooksu metsa poole. Ometi kõige wähemast täna ööse tahtis ta weel waba olla, sealt metsast ei wõinud teda öösel keegi leida.

Ta oli juba jõudnud metsa ääre, kui kuu kerge pilwe tagant wälja tuli ja ümbrust walgustas haruldaselt selgesti.

Tõnu ees seisis mees, suur, pikk, must mees. Tõnu seisatas. See on wist tagaajaja. Ka wõõras seisatas ja waatas Tõnu poole. Tõnu karjatas ja tõstis käed palumiseks, aga ka must mees tõstis käsi.

„Ei, ei, saa ei saa mind siduda!" kisendas kellamees meelt ära heites ja tormas täie hooga wõõra kallale. Aga — ta kukkus otseti päewasest wihmast korjatud sügawasse weekraawi. Küll ta rabeles aga wälja ei jaksanud ta tulla, sest ta wõitles waenlasega elu ja surma peale. Wiimaks jäi heitlemine soiku ja wana Juhisaare kellamees suri heideldes oma juubelipäewa ööl. Kuu peale laotus kerge pilw.

Tuul puhus endist moodi, sirts siristas endist moodi, kõik oli jälle nagu ennegi.

* *
*

Kurb oli kõne, mis õpetaja kahele lahkunule järele hüüdis. Kuhu waenlane inimese wõib wiia, näitas selgesti kogudusele kiriku endise kellamehe Tõnu lugu. Olgugi hulk aega kiriku teenistuses, kuid ometi wõib hingewaenlane südamesse leida teed, kui inimene ise ei walwa. Ta saadab inimese kohutawatele patutegudele: Esmalt ei taha ta jumalateenistuseks helistada, siis lööb teise inimese surnuks ja pärast, et ilmaliku nuhtluse käest pääseda, teeb iseenesele otsa. „Aga," hüüdis õpetaja lõpuks, „Issanda kohtu eest ei pääse ükski, ei pääse ka temagi."

Tõnu hauaküngas kerkis surnuaia taha nende kalmude hulka, kes otsa olid teinud iseenda elule.